

Процесуальний статус потерпілого за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації

Фесенко Т.В., слухач ННІЗН НАВС

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Степанов О.С.

На сучасному етапі розвитку нашої держави стан розвитку правової науки в Україні, як і законодавчої діяльності, залишає бажати кращого. Незважаючи на те що 2012 р. було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України, він є далеко невдосконалений. Основною метою держави є максимальне наближення процесу вступу України до країн Європейської співдружності де однією з передумов є необхідність приведення вітчизняного законодавства у відповідність до

Європейських стандартів. В результаті чого при співставленні норм деяких європейських держав, 13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України, який вступив в законну силу 19 листопада 2012 року.

Однак вивчивши положення нового кримінального процесуального кодексу України та працюючи по ньому певний час виявлено певні прогалини, які в попередньому кодексі були відсутні, а саме є проблема визначення процесуального статусу такого учасника кримінального провадження, як потерпілий, його процесуальної функції та ролі.

Особа потерпілого у кримінальному процесі завжди викликала значну зацікавленість. Новий КПК дещо змінив процесуальний статус потерпілого у кримінальному провадженні. Якщо раніше потерпілий належав у будь-якому випадку до сторони обвинувачення і користувався в судовому розгляді правами сторони обвинувачення, то за новим КПК України потерпілий перебуває осторонь, це окремих учасник кримінального провадження, який стає стороною обвинувачення лише в окремих випадках, передбачених КПК України. Наприклад при зміні прокурором обвинувачення на менш тяжке або відмова прокурора від підтримання обвинувачення. Та й узагалі, якщо проаналізувати норми нового КПК України можна дійти висновку, що постраждала особа від злочину може й не набути статусу потерпілого, якщо вона цього не забажає. У такому разі її можна залучити до провадження лише як свідка. Наприклад однією з основних проблем при розслідуванні кримінальних проваджень, порушених за ст.175 КК України, є те що деякі особи відмовляються набувати статусу потерпілих та претензій не виказують щодо порушених своїх прав. Таким чином відсутність об'єкту в кримінальному правопорушенні призводить до продовження порушень норм закону та конституційних прав осіб. Тобто такі обставини вимагають, згідно нового КПК волевиявлення особи для набуття статусу потерпілого, оскільки права та обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. У разі відсутності такого волевиявлення слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою ст. 55 КПК України. На мій погляд такі норми не завжди будуть сприяти захисту прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. На мою думку, необхідно надати слідчому, прокурору право визнавати особу потерпілою у будь-якому випадку, якщо їй кримінальним правопорушенням завдано шкоду, незалежно від її згоди. Завдяки цьому слідчий, прокурор в рамках проведення кримінального провадження зможе більш повно забезпечити захист законних прав та інтересів потерпілого.

На даний час в КПК України не зазначено яким чином має проходити оформлення процесуального рішення, яке б відображало факт визнання особи потерпілою у такому випадку. Активність потерпілого під час досудового слідства залежить, насамперед, від розуміння суті наданих йому законом прав. Тому дуже часто слід треба роз'яснити особам з урахуванням його загальноосвітнього і культурного рівня, віку, значення термінів, як цивільний позов, клопотання, відвід, докази та інше, при цьому результату взаємодії не відбувається.

Новим в КПК України є те, що потерпілою може бути визнано як фізичну особу - за умови завдання їй моральної, фізичної або майнової шкоди, так і юридичну особу - за умови завдання їй майнової шкоди.

Отже, нарешті статус юридичної особи - потерпілого набув належного правового регулювання. КПК України містить позитивну гарантію від безпідставного набуття особами статусу потерпілих. Так, за наявності очевидних і достатніх підстав уважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано моральної, фізичної або майнової шкоди (фізичній особі) або майнової шкоди (юридичній особі), слідчий або прокурор вносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді. Крім того закріплені можливості визнання потерпілими близьких родичів і членів сім'ї постраждалої особи, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть цієї особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви. До кола цих осіб новий КПК України відносить досить широке коло осіб: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а також при поданні клопотання, потерпілими може бути визнано кілька осіб. Проте це не означає, що всі ці особи будуть визнані потерпілими. Такий порядок, з одного боку, сприяє захисту прав та інтересів цих осіб, а з іншого вимагає від слідчого, прокурора, встановлення обґрунтованості підстав для визнання цих осіб потерпілими для уникнення певних зловживань.

Згідно з новим КПК України, у особи потерпілого згідно ст. 56 КПК України, набагато більше прав ніж обов'язків згідно ст. 57, це говорить про те що законодавство намагається забезпечувати в повному обсязі всі права та інтереси особи. Але практика зіткнулась з проблемою у сфері виклику та допиту потерпілих. Згідно з ч. 1 ст. 57 КПК України потерпілий зобов'язаний за викликом прибути до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття-завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття. Вказане питання не врегульовано, якщо наприклад особа потерпілий не бажає співпрацювати зі слідчим, прокурором, судом під час досудового слідства оскільки це залежить, насамперед, від його загальноосвітнього і культурного рівня та не з'являється на виклики при цьому не повідомляє про причини. Відповідно до ч. 3 ст. 140 КПК України привід особи може застосований до потерпілого, обвинуваченого або свідка. При цьому законодавець не допускає що потерпілий не буде мати наміру активно співпрацювати з слідством.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у правовій регламентації процесуального положення потерпілого є певні позитивні досягнення, такі як надання статусу потерпілого юридичній особі, можливість визнання потерпілим близьких родичів і членів сім'ї постраждалої особи, можливість оскарження слідчому судді постанови про відмову у визнанні потерпілим. Проте є і багато прогалин, які потребують негайного виправлення на законодавчому рівні, можливо і з урахуванням тих пропозицій, які вказують практичні працівники.